

RECENZIJOS, KNYGŲ APŽVALGOS

A. Matuliauskas. „Augantis miestas“, 2012, šilkografija,
(S/1), formatas 175 × 175 mm

Kultūra ir mokslas istorijos vėjų pagairėje

Libertas Klimka, Juozas Algimantas Krikštopaitis. *Istorijos vėjų pagairėje.*

Vilnius: Didakta, 2015, 463 p. : iliustr.

2015 metų Vilniaus knygų mugėje skaitytojams buvo pristatyta žinomų mokslo istorikų – Liberto Klimkos ir Juozo Algimanto Krikštopaičio – stambios apimties knyga „Istorijos vėjų pagairėje“, kurioje išskiriami ir nagrinėjami esminiai Lietuvos mokslo, švietimo raidos, istorinės ir kultūros atminties įprasminimo bruožai. Autoriai apibendrintai susistemina savo ilgalaikių tyrimų duomenis ir vertinimus, akcentuoja tuos esminius įvykius, reiškinius, asmenybes, kurie turėjo įtakos visuomenės pokyčiams. Recenzuojamoje knygoje svarbus dėmesys skirtas mokslo ir kultūros sąveikos reiškinų lituanistiniam aspektams aptarti.

Pirmame knygos skyriuje „Lietuvos intelektualinės patirties bruožai“ J. A. Krikštopaitis bendruosius Lietuvos mokslo raidos ypatumus apžvelgia istoriniu-kultūrologiniu požiūriu, išskiria svarbiausius mokslo ir lietuvių visuomenės nacionalinio ugdymo laikotarpius.

Pirmasis laikotarpis siejamas su XIX a. subrandintu patyrimu, tautiniu sąjūdžiu, Nepriklausomybės deklaracija. Antrasis, t. y. nepriklausomos Lietuvos gyvavimo, laikotarpis, išskiriamas pristatant išugdytą išsilavinusią kartą su tautine nuostata ir politine nuovoka, sukurtą remiantis akademinės ir mokslinės veiklos pagrindais. „Sunorminta ir puoselėjama literatūrinė kalba bei įvairių veiklos sričių terminija, pasak autoriaus, dėjo tvirtą pagrindą

kultūros raiškai. Visas šis įdirbis – vėliau – okupacijos metais – tapo ypač svarbiu savignyros arsenalu“¹.

Trečiojo – sovietinio „industrinio kolonializmo“ – laikotarpio sąlygomis, nepaisant griežtų rėmų, autoriaus teigimu, „pavyko atlikti kelis Lietuvos visuomenei naudingus veiksnus: telkė mokslininkus Lietuvos mokslų akademijos institucijose, sudarė tam tikras galimybes plėtoti teorinius, taikomuosius tyrimus, taip pat plėtoti lietuvių kalbos ir kitus lituanistinius darbus buvo itin svarbu kultūrai išsaugoti“². Visa lietuvių visuomenės ugdymo raida knygoje siejama su istoriškai įtvirtintais elementais ir trimis kultūros vertybėmis – lietuvių kalba, tradicija ir išsilavinimu.

Antrame knygos skyriuje „Tautinės ir mokslo minties raiškos epizodai“ L. Klimka konkrečių istorijos epizodų aprašymuose atskleidžia mokslo, švietimo, tautinės savimonės sąveikas. Autorius pažymi lietuviškosios spaudos platinimo jos draudimo metais svarbą XIX–XX a. pr. tautinio atgimimo sąjūdžiui plėtoti. Mokslo, kultūros ir tautinio švietimo kryptingos veiklos organizavimas pagrįstai siejamas su Lietuvių mokslo draugijos įsteigimu ir veikla.

Su mokslo ir kultūros sąveikos plėtote siejama ir Lietuvių mokslo akademijos stei-

1 Klimka, L. Juozas Algimantas Krikštopaitis. *Istorijos vėjų pagairėje*. Vilnius: Didakta, 2015, p. 21.

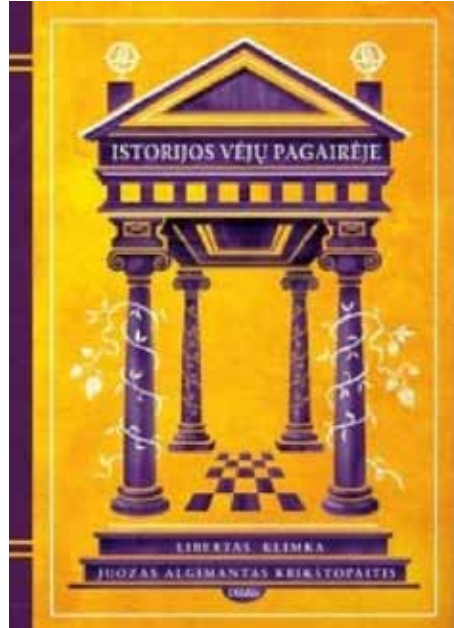
2 Ten pat, p. 32.

gimo idėja, steigimo projektų rengimas tarpukario Lietuvos metais ir jos realizavimas jau sovietinės okupacijos pradžioje. Šiuo požiūriu, manytina, knygoje vertėjo paminėti ir tai, kad Mokslų akademijos steigimo idėja buvo minima jau Lietuvos mokslo draugijos įsteigimo metu 1907 metais.

„Nors Lietuvos mokslų akademija pokario metais plėtojosi pagal sovietinį modelį, veikla buvo griežtai reglamentuojama, mokslininkai ideologiškai spaudžiami, tačiau, autoriaus teigimu, šioje institucijoje gebėjo reikštis pažangi mokslinė mintis“³. Tokios pozicijos laikosi daugelis šių dienų Lietuvos mokslo istorikų, akcentuoja įgytą istorinę mokslo mokyklų ugdymo, akademinį ryšių ir kitą patirtį, jos svarbą šių dienų mokslo ir kultūros sąveikai plėtotis.

Lietuvos inteligentijos reikšmingos raiškos sovietmečio sąlygomis liaudies kultūros paveldo išsaugojimo ir puoselėjimo srityje požiūriu pažymėtina knygoje pristatoma 1961 m. įsteigtos Kraštotyros draugijos veikla. „Tai, nurodo autorius, atspindėjo kraštotyros sąjūdžio subrandintą poreikį sukaupti nacionaliniam mokslui reikalingų žinių iš įvairių tautos materialinės ir dvasinės kultūros sričių“. „Tai buvo tautinių aspiracijų pusiau legalus raiškos būdas“⁴.

Sovietmečiu įkurta Lietuvos kraštotyros draugija tik formaliai pakluso primestai ideologijai, tačiau, kaip byloja recenzuojamoje knygoje pateikta faktinė informacija, rėmėsi tautotyros pirmtakų idėjomis. Vienu iš reikšmingiausių draugijos organizuotų darbų knygoje nurodomos kompleksinės ekspedicijos, kurioms vadovavo Norbertas

Vėlius, Česlovas Kudaba, Antanas Tyla, Vacys Milius, Aloyzas Vidugirys, Rimvydas Kunkas, Kazys Grigas. Ekspedicijos vertinamos ne tik pagal mokslo rezultatus, bet ir pagal tai, kad jos tapo puikiai tautiškumo ugdymo mokykla, skatino folkloro ansamblių, amatininkų švenčių, kitų kolektyvinės raiškos formų atsiradimą. Autorius argumentuotai akcentuoja kraštotyrinės veiklos tęstinumo reikšmę šių dienų Lietuvos pilietinės visuomenės ugdymui.

L. Klimkos parengto trečio knygos skyriaus „Visuomenės ugdytojų rikiuotė“ tekstas priskirtinas enciklopedinio personalijų žinyno žanrui, jame pateikiamos svarbiausios žinios apie asmenis, kurių veikla, autoriaus teigimu, labiausiai stimuliavo politikos, kultūros ir mokslo tapimą Lietuvoje.

Mokslo ir kultūros sąveikos požiūriu išskirtinos Pirmosios nepriklausomos

3 Ten pat, p. 120.

4 Ten pat, p. 141.

Lietuvos Respublikos akademinio elito asmenybės, kurios susilaukia vis daugiau dėmesio šių dienų mokslo ir kultūros istoriografijoje.

Profesorius Eduardas Volteris (1856–1941) knygoje įvardijamas kaip vienas iš svarbių nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo kūrėjų, pagrįstai pažymima, kad jo autoritetas padėjo suformuoti archeologinių tyrinėjimų, muziejininkystės, kultūros paminklų apsaugos pamatus valstybės tapimo laikotarpiu. Moksliniuose ir populiariuose leidiniuose jis paskelbė daugiau kaip 400 straipsnių apie lietuvių kalbą, tarmes, tautosaką, papročius, praeities materialinės dvasinės kultūros paminklus, kultūros veikėjus⁵.

Su lietuviybės plėtra itin siejama Mykolo Biržiškos (1882–1962) veikla mokslo ir kultūros sąjūdžių srityse, nurodoma, kad jis buvo vienu iš įsteigtos Lietuvių mokslo draugijos lyderių, dalyvavo kitų visuomeninių kultūros organizacijų veikloje, dirbo vadovaujama ir pedagogini universitetinį darbą. M. Biržiška, kaip akcentuojama knygoje, pirmasis iškėlė lietuvių liaudies dainų istoriškumo bruožą, radęs jose senoviškų mitų ir istorinių atspindžių.

Dar mažai Lietuvos kultūros ir mokslo istorijos literatūroje rašyta apie profesorių Vladą Stanką (Stankevičių) (1884–1968), kuris dėstė teisės, ekonomikos disciplinas Lietuvos universitete Kaune. Knygoje publikuojamoje informacijoje daugiau dėmesio skirta jo užsienyje ir Lietuvoje skelbtiems veikalams apžvelgti, svarbi profesoriaus veikla kultūros ir švietimo institucijose nepriklausomos valstybės kūrimo laikotarpiu tik trumpai paminėta.

Kultūros ir mokslo asmenybių raiškos pristatyme išskirtinai pažymima fiziko ir etnologo, profesoriaus Igno Končiaus (1886–1975) reikšmė kryždirbystės tradicijų tyrimams plėtoti ir paveldo saugojimui. Akcentuojama žinių ir vertybių viešinimo raiška visuomenei ugdyti, – derindamas fiziko, švietėjišką bei visuomeninę veiklą, I. Končius parašė per 300 mokslo populiarinimo straipsnių⁶.

Šiame knygos skyriuje taip pat pateikiami duomenys apie lietuvių išeivijos profesūros lituanistinę raišką užsienyje, jos svarbą lietuviybei išlaikyti, išeivijos rašytinio ir kito paveldo pažinimo svarbą šių dienų Lietuvos visuomenei.

Paskutiniame ketvirtajame recenzuojamos knygos skyriuje „Lietuvos tyrinėtojai, patyrę tremtį ir istorinių įvykių negandas“ jo autorius J. A. Krikštopaitis trumpai apžvelgia geologo Igno Domeikos (1801–1889), gamtininko Juozapo Varševičiaus (1812–1866) ir kai kurių kitų iš Lietuvos kilusių mokslininkų nuopelnus ir pripažinimą užsienio šalyse.

Nors recenzuojamoje knygoje faktografinė informacija pateikiama griežtai nesilaikant chronologinio ar tematinio nuoseklumo, tačiau aprašomų epizodų mozaika aprėpia svarbiausius mokslo, švietimo ir kultūros faktus, reiškinius. Išskiriamos reikšmingos istorinių asmenybių raiškos sritys, aktualizuojama intelektualiojo palikimo svarba šių dienų Lietuvos visuomenei. Knyga naudinga skaitytojui ir pažintine, ir ugdymo vertybių puoselėjimo prasmėmis. Autoriai pagrįstai akcentuoja istorinės patirties ir atminties įprasminimo reikšmę numatant ir kuriant ateitį.

ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS

5 Ten pat, p. 340.

6 Ten pat, p. 411.